

O'QUVCHILARNI KASBGA YO'NALTIRISHDA PSIXOLOGIK TAVSIYALAR

Avliyoqulova Xafiza Murodullayevna

Qashqadaryo viloyati Qarshi tuman 63-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya. Hozirgi kunda yoshlarimiz oldida turgan muhim vazifalardan biri o'z imkoniyatlari, qiziqishlari, qobiliyatlariga mos kasbni tanlashdir. Mazkur jarayonni amalga oshirish uchun farzandlarimizning ota-onalari hamda ta'lim muassasalarining o'rni va u yerda faoliyat olib borayotgan o'qituvchilar hamda amaliyotchi psixologlarining faoliyati katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada o'quvchilarni kasbga to'g'ri yo'naltirishdagi mavjud muammolar, amaliyotdagi kamchiliklar ularni bartaraf etish yo'llari haqida qisqacha fikr yuritilgan Inson bolasi kamolga yetgani sari ilmga, ma'rifatga talpinadi.

Bugungi kunda inson psixologiyasini bilish, o'z taraqqiyoti va iqtidorini to'g'ri tashkil etish, o'z shaxsiga mos va xos kasbni tanlash ayniqsa o'spirin yoshidagi o'quvchilarni har tomonlama hayotga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu vazifalarni bajarishda psixologik xizmat xodimlaridan o'ziga xos mas'ullik va xizmat vazifalarini to'laligicha anglagan holda bajarishlari talab etiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi(21.12.2022)da farzandlarimizni kasb-hunarlariga, san'at va madaniyatga qiziqtirishimiz lozimligi alohida ta'kidlanib, "Jondan aziz bolalarimiz maktabdan chet tillarni, kasb-hunar va kompyuter savodxonligini puxta o'rganib chiqsa, bilasizlarmi, jamiyatimiz qanday o'zgaradi? Yangi O'zbekistonda maktab jamoalari va muallimlarining mas'uliyati - aynan ana shu masalalarda yaqqol namoyon bo'ladi. Va men ishonaman - siz, jonkuyar o'qituvchilarimiz bu vazifani sharaf bilan uddalaysizlar", deya ishonch bildirilgan. Shuningdek, "Ta'lim sohasidagi navbatdagi muhim yo'nalish, bu - yoshlarning zamonaviy kasb-hunar egallashi uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratishdan iborat.

Maktab bitiruvchilarining 50 foizi mehnat bozoriga hech qanday kasbga ega bo'lmasdan kirib kelayotgani hammamizni o'ylantirishi kerak", - deya alohida ta'kidlangan. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta ta'lim to'g'risida Nizom"da "Umumiy o'rta ta'lim o'quvchilarga bilimlarning zarur hajmini beradi, mustaqil fikrlash, tashkilotchilik qobiliyati va amaliy tajriba ko'nikmalarini rivojlantiradi, dastlabki tarzda kasbga yo'naltirishga va ta'limning navbatdagi Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 21.12.2022. bosqichini tanlashga yordam beradi", deb qayd etilgan. Dastlabki saboqni ham u maktabdan oladi. Ammo kelajagimiz egalari bo'lgan

yoshlarga ta'lim berish ularni o'qitish bilan bog'liq ayrim muammolar bugungi kunda kishini o'ylantirib qo'yayotgani tabiiy. Chunki zamonaviy shiddatkor jamiyat esa yetuk bilimdon mutaxassis kadrlarga muhtoj bo'lib boraveradi.

Kasbiy shakllanish jarayonining dastlabki va ayni damda o'ta muhim bosqichi bo'lajak kasbni tanlash, ya'ni aniq bir kasbiy qarorga kelishigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Ravshanki, yoshlarning kasb tanlashga tayyorgarlik darajasi, faqatgina yosh xususiyatlariga bog'lik emas, u ma'lum yoshga kelib o'z o'zidan shakllanib qolmaydi. Yoshlarning kasb tanlashga pedagogik-psixologik bilim, ko'nikma, malakalar, shuningdek, jamiyatning ta'siri orqali tayyorlash va tarbiyalash lozim. Mazkur jarayonda shaxsdan kasbga doir bilimlarga ega bo'lish talab qilinadi. Shuning uchun xam o'quvchilarni kasblar olamiga doir bilimlar bilan qurollantirish hamda amaliy ko'nikma va malakalarni hosil qilish lozim. Buning uchun kasblarga doir qo'llanmalar, tarqatma materiallar bilan ta'minlash lozim. Shundagina kasb tanlash jarayonida yuzaga keladigan turli qiyinchilik, ziddiyat, to'siqlarni oldini olgan holda o'quvchi-yoshlarni ongli ravishda kasbga yo'llash imkoniga ega bo'lamiz.

Kasb tanlashda maktabning o'rni Kasb tanlash muammosi maktabning o'zida ko'rib chiqilishi kerak. Bu erda, boshqa hech qaerda bo'lmaganidek, o'quvchilarning qobiliyatlari namoyon bo'ladi, ularning bilimlari baholanadi va tengdoshlar va o'qituvchilar bilan muloqotda moslik darajasi kuzatiladi. Sinf o'qituvchisi ushbu mavzuga bir nechta dars soatlarini bag'ishlashi kerak. Bola uchun kasb tanlash juda qiyin, chunki uning qadamlari ota-onalar va o'qituvchilar tomonidan nazorat qilinadi. Biroq, bu erda siz o'zingiz qaror qabul qilishingiz kerak, chunki uning kelajakdagi hayoti bunga bog'liq. Kelajakdagi kasbni aniqlash ko'p vaqtni talab qiladi. Buning uchun maktablarda kasbga yo'naltirish bo'yicha maxsus mashg'ulotlar o'tkaziladi, o'quvchilarning qobiliyatlari va imtiyozlarini o'rganishga qaratilgan anketalarni to'ldirish taklif etiladi. O'quvchilar "Mening kelajakdagi kasbim" mavzusida insho yozishadi. Bularning barchasi har bir o'quvchiga ushbu qiyin tanlovda yordam berish, uni to'g'ri harakatlarga yo'naltirish uchun amalga oshiriladi. "Mening kelajakdagi kasbim" - bu insho yoki u yoki bu bolaning faoliyatiga bo'lgan qarashlar tasvirlanishi kerak bo'lgan insho. Bu bola bilan uning barcha fazilatlarini, aqliy qobiliyatlari va qiziqishlarini chinakamiga qadrlash orqali kim bo'lishi mumkinligi haqida suhbatni boshlashning birinchi qadamidir. Ushbu topshiriqdan oldin o'qituvchi "Mening kelajakdagi kasbim" mavzusida insho yozish bo'yicha aniq ko'rsatmalar berishi kerak. Mavzuning ahamiyatini yetkazish va nima uchun uni yozish uchun berilganligini tushuntirish kerak. "Mening kelajakdagi kasbim" - bu insho bo'lib, unga shunchaki baho qo'yish kifoya qilmaydi.

Texnologiya fani o'qituvchisi texnologik ta'lim jarayonida kasb va mehnat turlari haqidagi ma'lumotlarni muayyan mavzularga bog'lagan holda o'quvchilarga yetkazishi lozim. O'quvchilarning qiziqishlariga asoslangan holda o'tkaziladigan mashg'ulotlar

orasida muayyan kasblarga oid to'garaklar alohida o'rin egallaydi. Bunday to'garaklar aksariyat hollarda mehnat va kasb ta'limi o'qituvchilari tomonidan olib boriladi. Bular jumlasiga texnik-ijodkorlik, yosh rassomlar, yosh texnologlar, yosh fiziklar kabi to'garaklarni kiritish mumkin. O'qituvchi bunday to'garaklarda o'quvchilarning loyihachilik, texnik-ijodkorlik, ixtirochilik kabi qobiliyatlarini rivojlantirish ustida tizimli ish olib borish imkoniyatiga ega. Texnologiya o'qituvchisi o'z ish faoliyatida pedagogik-psixologik tashxisga alohida o'rin ajratishi lozim.

Pedagogik-psixologik tashxis jarayonida o'qituvchi maktab rahbariyati va psixologi, o'quv-ishlab chiqarish muassasasi hamda kasb-hunar maktablari mutasaddilari bilan hamkorlikda har bir o'quvchining tanlagan kasbi bilan shaxsiy sifatlari orasidagi mutanosiblikni aniqlashi kerak. Texnologiya fani o'qituvchisi o'zining o'quvchilarni kasbga yo'llashga oid faoliyatini sinf rahbarlari, fan o'qituvchilari, maktab rahbariyati va psixologi, ota-onalar, mahalla faollari, hududdagi kasb-hunar maktablari ma'muriyati faoliyati bilan mujassamlashtirgan holda amalga oshirishi kerak. O'quvchilarni kasb-hunarga to'g'ri yo'llashda mehnat xonasi, laboratoriya va ustaxonalar ham alohida ahamiyatga ega. Mehnat fani o'qituvchisi ularni zamonaviy talablar asosida jihozlashga alohida e'tibor qaratishi lozim, chunki o'quvchilarda muayyan mehnat va kasb turi haqidagi bilim, tushuncha va tasavvurlar ularning jamiyat hayotida tutgan o'rni haqidagi ma'lumotlar dastlab shu yerda hosil bo'ladi. Ma'lumki, mehnat va kasb-hunarga bo'lgan muhabbat, e'tiqod, barcha o'quv fanlari tarkibida shakllantiriladi. Shuning uchun ham texnologik ta'lim darslarida fanlararo aloqadorlikka alohida e'tibor qaratish talab etiladi. Mehnat o'qituvchisining o'quvchilarni kasb-hunarga yo'llash orqali ijtimoiylashtirishga oid faoliyatini turli o'quv fanlari o'qituvchilari va sinf rahbarlarining bu sohadagi ishlari bilan uyg'unlashtirish muhim pedagogik ahamiyatga ega.

Kasb tanlashda maktab amaliyotchi-psixologining ham olib borayotgan targ'ibot-tashviqot ishlarning o'z ahamiyati bor. Chunki barcha o'quvchilar ham kasb tanlashda aniq bir fikrga kela olmaydi. Buning o'ziga yarasha turli xil sabablari bor. Bu o'rinda men o'zim ishlayotgan maktab bitiruvchi sinf o'quvchilari bilan davra suhbatlari, anketa so'rovnomalari o'tkazdim. Bolaning kelajakdagi kasbini tanlashda ota-onalarning o'rni Ota-onalar - chaqalog'ini beshikdan biladigan, uning qanday rivojlanganini, bolaligidanoq nimani yoqtirganini ko'rgan odamlar. Barcha vaqt davomida ular yaqin joyda bo'lishgan va birgalikda ba'zi muammolarni hal qilishgan. Ular qizini yoki o'g'lini eng yaxshi tarzda tasvirlab, bolasi qaysi sohada muvaffaqiyatga erishishi mumkinligini ayta oladi. Albatta, ota-onalar farzandlari bilan kelajagi haqida tez-tez gaplashishlari kerak. Kelajakdagi kasb inson hayotida juda muhim rol o'ynaydi, shuning uchun siz kim bo'lishni tanlash bilan bolani yuzma-yuz qoldirolmaysiz. Ota-onalar o'z farzandlari bilan birgalikda dunyodagi vaziyatni tahlil qilib, oldindan aniqlab olishlari kerak. Ota-onalarning izidan boring. Albatta, bitta istisnolar borki, bitta oilada

bir necha avlod shifokorlar yoki o'qituvchilar sifatida muvaffaqiyatli ishlaydi. Ammo agar biron bir odam biron bir kasbga moyil bo'lmasa, u hech qachon yuqori malakali mutaxassisga aylanmaydi.

Ma'lumki, kasb tanlash, kasbga yo'naltirish haqida qanchalik fikr yuritmaylik, maxsus testlarni ishlab chiqmaylik, baribir hayotda kim bo'lish kerakligini ota-ona ham bitiruvchi ham bilmaydi. Shu bois, bu muammoni samarali hal qilish maqsadida psixologlar quyidagi tavsiyalarga amal qilish zarurligini ta'kidlaydilar.

1. O'zingizni sinab ko'ring. Aksariyat kasb tanlash bosqichida bo'lganlar faqat bitta narsani bilishadi. Undan keyin nima qilish kerakligini umuman bilmasliklari barchamizga ayon. Shuning bilan birga qaror qabul qilish natijasida o'ziga xos qaramaqarshiliklar yuzaga keladi. Buning uchun sizga tanlagan kasbingizga mos yoki mos kelmasligingizni aniqlash maqsadida ishlab chiqilgan testlarni maslahat beramiz. Shuni unutmang, siz bir vaqtning o'zida 3-4 ta testdan o'tsangiz, ularning natijalari mutlaqo bir-biriga teskari bo'lishi mumkin. Bunday paytda siz kasbga yo'naltirish bo'yicha qulay testni tanlashingiz lozim. Psixolog E.Suslovaning fikriga ko'ra, test to'plami mazkur soha mutaxassislari tomonidan tayyorlanish hamda individual ravishda tanlashi kerak. Shuni esda tutish kerakki, test natijalariga "hukm" deb qarash kerak emas. Biz psixik xususiyatlar va intellektni hisobga olgan holda aniq bir faoliyat turiga nisbatan moyillik xususida fikr yuritamiz.

2. Bilimlaringizni kengaytiring. Mazkur muammoni biroz osonlashtirish maqsadida siz mehnat faoliyati va undagi yo'nalishlar, istiqboli mavjud bo'lgan soha va mutaxassisliklar to'g'risida bilimlaringizni mustahkamlashingiz kerak. Har yili o'quvchilarni kasbga yo'naltirish bo'yicha kitoblar nashr qilib boriladi. Ularda siz hattoki, maktab o'quvchilari ko'pincha bilmaydigan kasblar bilan ham tanishishingiz mumkin. Ehtimol ulardan qaysi biridir sizning tanlovingiz bo'lishi mumkin.

3. Kasblar bilan yaxshiroq tanishib chiqing. Maktabni bitirish arafasida o'spirin kasblar haqida xato va noto'g'ri tasavvurga ega bo'ladilar. Ko'pincha ular tanlagan kasblarini ijobiy tomonlarini yoki aksincha salbiy jihatlarini ko'radilar. Buning uchun ota-onalar farzandlariga ko'p narsalarni aniqlab olishlari uchun yordam berishlari kerak. Shuning uchun 9-sinfdan boshlab asta-sekin o'zingiz tanlagan yo'nalishingiz bilan tanishish maqsadida institut va universitetlardagi "Ochiq eshiklar" kuniga tashrif buyurishni unutmagan holda qaror qabul qilishingiz lozim.

4. O'z xohishlaringizni tizimlashtiring. Ba'zi soha mutaxassislari maslahat berganidek, o'zingiz uchun stol tayyorlashingiz mumkin. Sizni yuragingizga yaqin bo'lgan kasblarni vertikal ravishda va faoliyatingizda nimani xohlashingizni gorizontaal ravishda joylashtirishga harakat qiling. Jadvalni iloji boricha batafsil to'ldirishingiz kerak. Agar tanlagan kasb sohasi va ishga qo'yilgan talablar bir-biriga mos keladigan bo'lsa, "+", agar mos bo'lmasa "-" ishoralarini qo'yishingiz lozim. Shunday qilib,

tanlovni amalga oshirishga yordam beradigan yoki tanlov doirasini va fikrlarni sezilarli darajada aniqlashga qaratilgan tasvir shakllantiriladi.

5. Soʻzdan amalgacha. Shunday qilib, biz biror narsa toʻgʻrisida qaror qildik yoki biror narsani tanladik. Endi siz oʻzingizni sinab koʻrishingiz kerak. Buning uchun turli oʻquv-guruhlar boʻlgan koʻplab ixtisoslashgan maktablar va kurslari mavjud boʻlib, ular sizga transport vositalarini mexanikasidan tortib, tadbirkorlikkacha oʻzingizni sinab koʻrish imkoniyatini beradi. Mazkur taʼlim muassasalarining aksariyat qismida darslar bepul amalga oshiriladi.

6. Zaxira aerodromi. Sizni oʻzingiz xohlagan aniq tanlovingiz boʻlishi bilan birga har holda qoʻshimcha ravishda eʼtiborga olishingiz kerak boʻlgan kasbingiz ham boʻlishi kerak. Hayotni oldindan aytib boʻlmaydi chunki har qanday narsa yuz berishi mumkin. Shu bois, tanlagan universitet va yoʻnalishingizga qobiliyatlaringiz mos kelmaganligi sababli kira olmay koʻnglingizda jarohat hosil boʻladi. Siz shunchalik ertalab uygʻonishingiz mumkin va oʻzingizni tanlovingizdan xafsalangiz pir boʻlib, uni oʻzgartirishga harakat qiling.

7. Qaror faqat mustaqil ravishda amalga oshiriladi. Ota-onangiz tomonidan beriladigan maslahatlar foydali lekin ularni fikri yakuniy qaror boʻlmasligi kerak. Psixologlarning taʼkidlashicha, biz koʻpincha atrof-muhitga, qarindoshlar, oʻqituvchilar, doʻstlarimizga eʼtibor qaratamiz. Odatda bunday vaziyatda ikkita yoʻldan boramiz yaʼni ularning fikriga amal qilamiz yoki aksincha. Oʻzi oʻsmir uchun nima kerak? Masalan, ona butun hayot davomida oʻqituvchilik faoliyati bilan shugʻullandi lekin u bu faoliyatidan allaqachon voz kechish kerak edi. Endi oʻzi xohlagan narsasiga qizi orqali erishishiga harakat qiladi. Bunday vaziyatda qanday yoʻl tutish kerak? Qarorni tinchlik yoʻli bilan qabul qilishga harakat qiling. Masalan, raqs oʻqituvchisi yoki ximiya oʻqituvchiligidan qaysi birini tanlashingiz uchun ota-onangiz va doʻstlaringizning maslahatlariga amal qiling. Baribir yakuniy qarorni oʻzingiz qabul qilishingiz lozim.

8. Kasb tanlashda oilaviy anʼanani davom ettirish shart emas. Siz oʻzingizni ishingiz undagi imkoniyatlar qulayliklar shuning bilan birga farzandingiz uchun muvaffaqiyatli martaba haqida oldindan bashorat qilib gapirishingiz mumkin. Agar farzandingiz sizni yoki otasini kasbini davom ettirmoqchi boʻlsa bu juda yaxshi. Lekin majbur qilishning oʻzi notoʻgʻri.

Agar inson oʻzi yoqtirmagan ishi bilan butun hayot davomida shugʻullangandan keyin oʻzini baxtsizdek his qiladi. Shunday qilib fikrlarimiz asosida quyidagi xulosalarni keltirib oʻtamiz: - oila aʼzolaringiz va doʻstlaringiz bilan maslahatlashilgan holda ularning fikriga koʻra, siz tanlagan kasbingiz oʻzingizga mos keladi; - ommaviy axborot vositalari yangi kasb sohalari haqida koʻproq maʼlumot olishga yordam beradi va maxsus manbalar (adabiyotlar internet va boshqalar) sizga jamiyatda ehtiyoji yuqori boʻlgan yoʻnalishlar haqida maʼlumotlar beradi; - oʻzingizni xohishingiz va

hayotingizdagi ustanovkalarinizi esingizga oling; - olingan materiallarni har tomonlama ko'rib chiqing, yaxshilab tahlil qiling va o'zingizga "Hayotda menga nima kerak?" degan savolga javob berishga harakat qiling.

Kasb-hunarga yo'naltirish – o'quvchilarni layoqati, qiziqishi va qobiliyatlariga mos kasb-hunarga ongli tanlashga tayyorlash. Mazkur yo'nalishlarning uzviy va uzluksiz bog'liqligi psixologik xizmat mazmunining yaxlitligini ta'minlaydi. Yuqorida ko'rsatilgan barcha yo'nalishlar bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, natijada har bir o'quvchining egallamoqchi bo'lgan kasbini ongli tarzda, o'z qiziqishi va qobiliyati asosida to'g'ri tanlashiga yo'naltirilgan. O'quvchi o'z kelajagini to'g'ri tanlay olsagina, uning kasbiy va shaxsiy o'sishida muvaffaqiyatlar bo'lishi tabiiy. Bu borada o'quvchiga eng to'g'ri yo'lni ko'rsata olishda ham mutaxassis psixologlardan ehtiyotkorlik va mas'ullik talab etiladi. Kasb etikasi qoidalari va tamoyillariga amal qilishlari maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 21.12.2022. xabar.uz.
2. "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 10-11-sinflari o'quvchilarini kasb-hunarga tayyorlash chora-tadbirlari to'g'risida" (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022 yil 2 avgustdagi 425-sonli Qarori. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 03.08.2022 y., 09/22/425/0712-son)
3. Abdullayeva R.M. REQUIREMENTS FOR CHOOSING A PROFESSION. International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I6.269 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 06 2022. 2150.